

СЪВРЕМЕННАТА КОСМОЛОГИЯ И КОСМОЛОГИЧНИЯТ АРГУМЕНТ ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА БОГА

гл. ас. д-р Тодор Велчев, катедра "Астрономия", ФЗФ

Днес малцина извън специализираните среди свързват понятието „космология“ с философските науки, а в действителност то представлява една от най-древните философски дисциплини. Философската космология се занимава с ученията за произхода на съществуващото и за неговите първопричини, в техните физични и метафизични измерения. От друга страна, съвременната физическа наука космология разглежда Вселената като цялостна физическа система и проследява нейната еволюция, от най-ранните ѝ стадии до възможното ѝ далечно бъдеще. Освен общата етимология, сочеща към общ исторически произход, двете дисциплини споделят усилието да се достигне до първопричината за физическия свят. А въпросът за първопричината неминуемо е отвеждал до дебата дали съществува Творец. Бегъл преглед на развитието от последните сто години може да покаже, че дебатът отново става разгорещен и приносът на физическата космология за това е отчетлив.

В този доклад ще се опитам да очертая как моделът на Вселената, поддържан от съвременната физическа космология, ни препраща към нейните философски корени.

1) Развитие на космологичните модели: от стационарна към динамична Вселена

А. Стационарната Вселена на класическата физика: машината на света, поместена в пространство-времето (по Нютон) или пространство-време-материята на Теорията на относителността. Смяната на парадигмата в релативистичната теория води към едно по-холистично възприемане на физическия свят, каквото винаги е било присъщо на християнската мисъл (Августин).

Б. Преход от стационарна към динамична Вселена: от Фридман до СОВЕ. Наблюдателни основи на съвременния стандартен космологичен модел.

В. Интерпретации на динамичната Вселена:

– Квазистационарна космология (Hoyle, Burbidge & Narlikar, 1993): теорията предполага домени на възникване в хода на еволюцията на Вселената, понякога наричани „малки взривове“ или „миниактове на сътворение“. Моделът търпи по-нататъшна ревизия след наблюдателното потвърждение на разширяваща се Вселена (Narlikar, Vishwakarma & Burbidge, 2002).

– Циклични космологии (осцилираща Вселена)

- Случайна Вселена: квантови флуктуации на вакуума (Уайнбърг, Хокинг)

Равносметка към днешна дата: динамична Вселена с начало на времето, зародила се от състояние, неподдаващо се на описание чрез физически закони. Опитът за създаване на Обединена теория (GUT) повдига въпроса за произхода и универсалната приложимост на самите физически закони (Хокинг).

Как може да се впише динамичната картина за еволюцията на Вселената в аргументите за и против съществуването на Бога?

2) Теистични аргументи за съществуването на Бога

Насочвам вниманието към тези аргументи, защото с тях съм запознат като вярващ християнин. И подчертавам, че те са просто *аргументи*:

- **Онтологичен аргумент:** Идеята за Бога, налична в ограничената човешка личност, сочи към реално съществуващия Бог (Анселм, Декарт).
- **Космологичен аргумент:** От причината за всяка субстанция или явление може да се стигне до Първопричината на всичко (Йоан Дамаскин, Тома Аквински, Лайбниц).
- **Телеологичен аргумент:** Целесъобразността и хармоничното устройство на творението сочат към един премъдър и планомерен Творец (ап. Павел, еп. Бътлър).
- **Нравствен (антропологичен) аргумент:** Нравствената природа на човека сочи към върховен Законодател и Съдия (Кант, К. С. Луис).

Някои богослови са се опитвали да ги превърнат в доказателства за съществуването на Бога, но по мое мнение това е твърде силна претенция. Повечето християнски апологети ги използват тъкмо като аргументи, като рационални доводи за съществуването на Бога *чрез видими, познати характеристики на света и на човека в частност*. За един теист, какъвто е християнинът, такива аргументи несъмнено трябва да съществуват поради атрибутите на Бога: едновременно трансцендентен (напълно отделен и различен от творението) и иманентен (присъстващ навсякъде и винаги в творението); не само Творец, но и Вседържител; не само Архитект на Вселената, но и Подател на живота; неизследим, но и не напълно непознаваем. Атрибутите на Бога дават на теистичните аргументи както *логическо*, така и *методологично* основание. Логическото е, че един личен, разумен, последователен и планомерен Творец по необходимост оставя Своя „почерк“ в творението и ние можем да го разпознаем и косвено да съдим по него за наличието на Автор. Методологичното основание се

корени в Божията трансцендентност – ако Бог не е пряко познаваем, то никакви свидетелства за Неговото съществуване разумът може да открие само от вникване в сътворения свят. А с оглед на Божията неизследимост, теистичните аргументи следва да бъдат разглеждани единствено в тяхната цялост и взаимно допълване. Опитът да се придаде изключителна тежест само на един от тях – дори и да е успешен – може да доведе до твърде ограничено разбиране за Бога.

За да се фокусирам върху темата на доклада, ще „забравя“ за момент това разбиране на християнската апологетика и ще се съсредоточа само върху космологичния аргумент. Още повече, че според съвременния християнски апологет Norman Geisler това е напълно оправдано: телеологичният и нравственият аргумент са *апостериорни* (насочват от следствието към Първопричината) и, в крайна сметка, могат да се сведат до космологичния аргумент.

3) Космологичният аргумент: силни и слаби страни

Силата на космологичния аргумент е в позоваването му на ежедневния и многовековен опит на човечеството, както и на принципа за причинност в природните науки. Същината на традиционния космологичен аргумент е *принципът на достатъчната причина*, формулиран от Лайбниц така: “Всяко нещо трябва да има причина – в себе си или извън себе си”. Човешкият разум има способността да открива причинната връзка между явленията и да ги свързва в причинно-следствена верига. Но той не може да се задоволи само с непосредствената връзка между два или повече феномена, а търси за стигне до Първопричината на всичко. В опита си да избегнат тази Първопричина, натуралистичните и материалистичните философски системи определят природата като затворена система, в която причинно-следствената верига е една безкрайна регресия. С други думи, във вечната природа няма Първопричина, а всеки феномен, до който достигнем назад във времето, има своя природна причина. Чрез принципа на достатъчната причина някои теисти възразяват, че не може да има безкрайна регресия от достатъчни причини. Непрекъснато променящия се свят не може да бъде достатъчна причина за себе си, защото онова, което се променя, не може да съдържа в себе си причината за своята промяна, а трябва да има външна спрямо себе си причина.

Принципът на достатъчната причина обаче попада под напълно основателна критика. Той също води до безкрайна регресия, а не до Бога. Защото ако наистина *всичко* се нуждае от причина, то Бог не може да бъде изключение; Той и Вселената трябва се подчиняват на едни и същи правила. Ако се настоява, че Бог е изключение, изключителната Първопричина, защо на Негово място да не сложим

Вселената като цяло? Уговорката от страна на някои теисти, че причината за нещо може да бъде външна или вътрешна, не върши работа, защото нищо не може да бъде причина за самото себе си – преди да стане причина за нещо, то вече трябва да съществува. Този подход води до някакъв самопричинен бог.

4) Ревизирият космологичен аргумент в светлината на съвременната космология

Слабостта на Лайбницовия принцип на достатъчната причина е, че той е по същество рационалистичен и по-скоро търси рационалното обяснение в една затворена логическа система. Парадоксът обаче е, че никоя рационалистична система не е изцяло рационалистична – някой от базисните ѝ постулати не е възприет по чисто рационален път.

Няма основания да се настоява, че всяко нещо се нуждае от причина, било външна или вътрешна. Тома Аквински, например, разглежда причината по-скоро като онтологична основа, *основа за съществуването, а не като обяснение* защо нещо е възникнало. От тази перспектива той развива тезата, че само крайни и ограничени същества или същности се нуждаят от причина за съществуването си. При това той обръща внимание, че трябва по-скоро да мислим света не като причинно-следствена верига от ставания, а от съществувания. Всяка причинност на едно настоящо съществуване трябва да бъде настояща. Причината за едно “ставане” може да бъде преди следствието, но *Причината за съществуването* (в продължително време) трябва да бъде едновременно със следствието. Не е задължително противоречие да говорим за безкрайна регресия от причини за ставане, защото никоя от тези причини не е едновременно съществуваща и несъществуваща. Но верига от причини, без значение кратка или дълга, в която всяка причина е актуално съществуваща и има потенциал за съществуване е невъзможна. Прибавянето на нови и нови следствия по веригата не може да произведе причина.

Така може да се формулира *принципът за екзистенциална причинност*: “Всяка крайно, обусловено и променящо се съществуване трябва да има своя причина.” Говорим за причина не за моето ставане (възникване), а за моето настоящо и постоянно биване; за *запазваща причинност*, а не причинност за произхода. Нашето съществуване е по-скоро процес на съществуване миг след миг. За да бъде реализирано съществуването на възможни същества, трябва да има причина за съществуването им извън самите тях. Накратко: онова, което е, но може и да не бъде, зависи от това, което е, но не може да не бъде.

Ако принципът е здрав и води до едно безкрайно, необходимо и непроменливо Битие, тогава това Битие няма да се нуждае от причина. Бог е това необходимо Битие, безкрайната, непричинена от нищо

Същност, която винаги Е като основа или причина за всичко, което съществува. *Съществуването му е от друго онтологично естество* в сравнение с космоса. Този подход можем да наречем **ревизиран космологичен аргумент**. Разгръщането му е предмет на друго изследване. Той има приложение не само на космически мащаби, но и за отделните човешки съдби. Тук ще обърнем внимание само на отношението на съвременния стандартен космологичен модел към аргумента.

Това, което към момента може да се каже с голяма степен на сигурност, е че Вселената, в която живеем, не е вечна в двете посоки – тя има онтологично начало, заедно с пространство-времето и с познатите ни физически закони (Големият взрив). Засега изследванията показват, че тя е практически плоска и вероятно ще продължи да се разширява вечно. Това пък изключва сценария за „осцилираща вселена“, преминаваща през фази на „Голямо смачкване“. Но дори ако нови данни ни доведат до ревизия на модела и той предсказва „Голямо смачкване“ в някакъв бъдещ момент, няма гаранция за осцилации, както заради сингулярностите, така и заради нарастването на ентропията. И така, Вселената като цяло може да се приеме за едно „крайно, обусловено и променящо се съществуване“ и не може да бъде причина сама за себе си, нито дава възможност за безкрайна регресия от причинно-следствени връзки, в духа на ревизирания космологичен аргумент. Тя трябва да дължи съществуването си на Причина, която трябва да бъде неопределено огромна в качествен смисъл, като основа на съществуването на пространство-времето, на Вселената и на законите, които я описват.

Заключение: Можем ли да прекараме дебела разграничителна линия между съвременната физическа космология и философско-религиозните космологични аргументи? Според мен, не, защото е явно, че космологическата наука може да достави сериозен материал за анализ на философи и богослови. Но и самите астрофизици и космолози не бива да си затварят очите, когато техните теории или открития повдигат сериозни светогледни въпроси и да ги изпращат прибързано в сферата на спекулациите. Не е естествено, защото човек не е машина, програмирана да живее в рамките на строго научното мислене. Логически мога да приема такава теза за допустима, но екзистенциално – не.